

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԵՒ

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԱԿԱՆ

Ե . ՏԱՐԻ , ԹԻՒ 10 .

1847

ՄԱՅԻՍԻ 15 .

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

ԱՒԵԼՈՐԴԱԳԱՇՏՈՒԹԻՒՆ

Գ .

Սոս Գիտութիւնս և արուեստս :

ԱՍՏՂԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՏՂԱԳԱՇՏՈՒԹԻՒՆՆ Է մայր ի մաստուն յիմար դստեր , կ'ըսէ երևելի հեղինակին մէկը . ինչպէս առաջին յօդուածով ալ ցուցուցինք՝ թէ ինչ պատճառաւ աստղաբաշխութիւնը աստղագիտութեան փոխուեցաւ : Բայց որովհետև այլ ուրիշ խաբէական արհեստից մէջ՝ ամենուն գլուխը և երևելին աս եղաւ , ուստի այս յօդուածով ալ կ'ուզենք մասնաւոր կերպով ասոր վրայ խօսիլ , ցուցնելով ՚ի պատմութեանց՝ թէ քանի անգամ այս սուտ մարգարէներս խայտառակեցան , և այսու ամենայնիւ ետ չկեցան մինչև ցայսօր ժողովուրդը խաբելու դիտաւորութենէն :

Աստղագիտութիւնը Վաղդէացուցմէ հնարեալ , լազիպոսս՝ Յունաստան և անկէ Իտալիա անցաւ : Արաբացիք առին Յունաց կայսերութեան

ժամանակը տարին Սպանիա , ուսկից քնաց տարածեցաւ բոլոր արևմուտք , և հոն մարեցաւ ժեբորդ դարուն մէջ :

Այս խաբէբայ արուեստիս (զի աւելի արուեստ պէտք է կոչել քան թէ գիտութիւն) փնասները տեսնելով հին և նոր տերութիւնք , բռնութեամբ արգելել ուզեցին . և իմաստուն անձինք ալ ստութիւննին վարդապետելով և ծաղրելով ժողովրդեան մէջէն վերցնել ջանացին , բայց հնարը չգտան : Սիայն ճշմարիտ գիտութեանց լոյսը զատնք հալածեց Արոպայի մէջէն . զի ոչ երբէք ճշմարտութիւնը ստութեան հետ կրնայ բնակիլ . ինչպէս անհնարին է մթութեանը չփարատիլ արեգական ծագելէն վերջը : Ուստի այսպէս կրնայ որոշուիլ , աստղաբաշխութիւնը՝

իմաստնոց գիտութիւն կոչելով, և աստղագիտութիւնը՝ տգիտաց . և դիտէ կը տեսնես որ որչափ մէկ ազգ մը տգիտութեան մէջ ընկղմեալ է, այնչափ ալ այսպիսեաց հաւատքը ընդհանուր և հաստատ է :

Սարկոս Բերելիոս հռովմայեցւոց իմաստուն և բարերար կայսրը կը պարծի իւր գրուածոց մէջ ըսելով՝ թէ « Գիտօնէտ սորվեցուց ինձի՝ որ խաբեբաներու և կախարհներու հաւատք չընծայեմ, ու ինչ որ դիւթուութեանց ու այսպիսի հմայութեանց վրայ կը զրուցուի նէ՝ ամենեւին չհաւատամ » :

Արկերոն որ պատգամախօսաց ընկերութենէն էր, կ'ըսէր թէ անհնարին է որ երկու պատգամախօսք միմեանց հանդիպին առանց ծիծաղելու :

Լաֆօնթէն երեւելի առակախօսը՝ աստղագէտներուն ստուծիը ցուցընելու համար, գեղեցիկ չորստողեան ոտանաւորով մը այսպէս կը ծաղրէ .

Աստղագէտ մի որ մ'ընկաւ հորի մը տակ .
Ըսին իրեն . Ողորմելի խեղճ աւանակ ,
Ողբիդ քովինն երբոր տեսնել գեռ չես կըրնար ,
Կարգալ կարծես դիւէդ 'ի վեր յերկնից կամար 1 :

Ըստ խաբեբայից ըրած փաստները տեսնելով Տիբեր կայսրը յամի տեառն 28^{ին}, հռովմայու մէջէն բոլոր աստղագէտները աքսորեց . նմանապէս ուրիշ կայսերք ալ Արստանդնուպօլսէն . բայց չկրցան տգէտ ժողովրդեան հաւատքը փճացընել : Երբեք որ հին ազգաց գիտութեանցը ժառանգօղբ եղան, աստղաբաշխութիւնը աստղագիտութեան հետ խառնեցին, և այնպէս ալ հաղորդեցին քրիստոնէ ազգաց . այսու ամենայնիւ իրենց խելացի անձինքը չէին հաւատար . ինչպէս արաբացի առածը ապացոյց մըն

1 Այս առակս խիստ յարմարութեամբ կրնար ըսուել մեռնող միւսնէ ճիմ պաշինն , որ իր նշանը և ստակը գողցուց . թէպէտ անուանի էր իւր գիտութեանը մէջ, սակայն ոչ առաջուց իմացաւ որ չգողցընէր, և ոչ յետոյ կրցաւ գտնել նշանն ու ստակը :

է, ըսելով թէ « Բմենայն աստղագէտք խաբեբայք են » :

Հիմայ պատմութեանց մէկ քանի օրինակով ցուցընենք ստուծիւննին և խայտառակելնին : 1179 թուականին գտնուող քրիստոնէ՝ հրեայ և արաբացի աստղագէտները միաբան հաստատեցին, թէ եօթը տարիէն վերջը, այսինքն 1186^{ին}, սեպտեմբերի ամսոյն մէջ ամենայն մոլորակաց զուգընթացութեամբը աշխարհքս պիտոր կործանի . սակայն խիստ հանգստութեամբ անցաւ այն տարին : Քառտան աստղագէտը իրեն որ օր մեռնիլը գուշակեց . և որպէս զի ըսածը հաստատուի, անօթի կեցաւ որ մեռնի : Սոֆլէր նեմցէ աստղագէտը 1321 տարուան համար ջրհեղեղ մը գուշակեց . սակայն մարդիկ այս վտանգէն ալ ազատեցան, ինչպիսի 1186^{ին} աշխարհքի կործանմանէն : Պայծառ գիտաւոր մը որ յանկարծ երեցաւ 1372^{ին}, գուշակել տուաւ աստղագէտներուն, թէ Քրիստոսի տեառն մերոյ աստղին երկրորդ երեւոյթը ըլլալուն՝ աշխարհքիս վերջը պիտոր ըլլայ : Եւ որ նման թէ որ ուզենք պատմութեանց մէջ փնտուել, շատ օրինակներ կը գտնենք :

Գանք հիմայ մեր ժամանակի աստղագէտներուն : Ազգելով անձամբ քննել և փորձել, ինչպէս հմայից ըրինք, մէկ երեւելի հօճայի մը հետ բարեկամութիւն ընելով՝ ըրած գուշակութիւնները զգուշութեամբ 'ի գիր անցուցի : Ըստ խեղճ մարգարէն, որ ապագայն իմանալ կը կարծէր, իմին այսպիսեաց հետազօտութիւնս իրեն արհեստին ստուծիւնը քննելու համար ըլլալը չկրնալով իմանալ, անդադար ըրած գուշակութիւնները վազելով կուգար ծածուկ կը զրուցէր, իբր թէ իրեն ջերմեռանդ հաւատացողներէն ըլլայի : Աստի անթիւ գուշակութեանց մէջ՝ որ ամէնն ալ ստեցաւ, մէկ օր մը երեւելի իշխանաւորի

1 Քիւլի միւսնէ ճիմիւն քեզգապ :

մը համար ըսաւ թէ այս օրուրնէ քառասուն օր համրէ, այն մարդը յանկարծ պիտոր մեռնի, և այն օրուրնէ քառասուն օր ալ ետքը՝ միւս երեւելի իշխանաւորն ալ նոյն ցաւով աշխարհքէ պիտոր ելլէ։ Սակայն յայնմ հետէ տասը տարիէն աւելի եղաւ, և այն ըսած երկու իշխանաւորն ալ դեռ ողջ և կատարեալ առողջութեան մէջ են։ Այսպիսի շատ գուշակութիւններ ըրաւ, մէկուն մահը՝ միւսին պաշտօնի անցնիլը և կամ պաշտօնէ իյնիլը, մէկուն աքսորուիլը և մէկ ուրիշին աքսորէ գալը, բայց և ոչ մէկն ալ ճշմարտեցաւ. և իմացայ թէ այսպիսեաց հաւատացողքը թէ որ ինծի պէս լսած գուշակութիւննին գրով նշանէին, անոնք ալ կ'իմանային այս արուեստիս սուտ և փուճ ըլլալը. զի մարդս շատ բան կը լսէ. եթէ հանդիպի նէ՛ միտքը կուգայ, թէ չէ՛ և ոչ կը յիշէ։

Եթէ ապագայն գուշակելու գիտութիւնը ճշմարիտ ըլլար, պսակը կ'ըլլար ամենայն գիտութեանց. և այս գիտութիւնս ունեցողը էն մեծէն յարգի և հարուստ մարդը կ'ըլլար աշխարհքիս մէջ. սակայն ընդ հակառակը կը տեսնենք որ ամենէն ազքատ և ամէնողորմելի մարդիկ են։ Եթէ գալիքը իմանալու հնարքը մարդուս ձեռքն ըլլար, որչափ վտանգներէ և վնասներէ կ'ազատէր մարդս։ Այն տէրութիւն մը միթէ պատերազմ բանալով այնչափ արիւն կը թափէր, պատերազմին ելքը առաջուց գիտնալէն վերջը։ Միթէ Պոնափաութիւն յաղթուելով՝ Սուրբ Հեղինէ կղզին կ'աքսորուէր, և հոն իբրև գերի հոգին կ'աւանդէր, թէ որ առաջուցմէ իմանար որ 1812ին Սոսկովստանու ցուրտը իւր բոլոր զօրքը պիտոր ձիւնին տակը ծածկէ։ Ար տէրութիւնը ծածուկ բան մը կրնար ունենալ՝ որ նոյնժամայն միւսը չիմանար։ Ար վաճառականը վնասի գալով կ'աղքատնար. որ նաւ ընկղմելով մէջի ապրանքն ու մարդիկը կը կոր-

սուէին. և միթէ հարկաւորութիւն կը մնար սիւրբնէն ընելու։ Հեռաւոր երկիրներու մէջ ինչ հանդիպիլը՝ նոյն օրը իմանալով, (որ գալիքը գիտնալէն խիստ աւելի դիւրին պիտոր ըլլար,) ինչո՞ւ փոքրիկ և հեռագրութեան համար գործիքներ հնարէին և մեծամեծ ծախքեր ընէին։ Ար մարդուն տունը կ'էրէր միտիւր կը դառնար. որ քաղաք գետնաշարժով գետինը կ'անցնէր, մարդիկ այն քաղաքը չչինած՝ երբ և որ ատեն կործանիլը իմանալէն վերջը։ Միթէ երկրիս տակի անթիւ գանձերը ծածկեալ կը մնային, և մարդիկ չէին երթար հաներ։ Ար մարդ գողութիւն ընելու կը համարձակէր, ընկերը կը սպաննէր, նենգութիւն և յափշտակութի կ'ընէր, տալիքը կ'ուրանար, սուտ վկայութիւն կրնար ընել, թէ որ գիտնար թէ բան մը չկայ աշխարհքիս վրայ որ այս գիտութիւնով չյայտնուի։ Այլ այսպէս ոչ դատաւորի և դատաստանի, ոչ բանտի և զինուորի, ոչ դահճի և պատժոյ հարկաւորութիւն կը մնար. մարդս ուզէր չուզէր իրաւանց և արդարութեան պիտոր հետեւէր. խաղաղութիւն և երջանկութիւն կը տիրէր երկրիս վրայ, և այն առասպելեալ ոսկեղէն դարը կը ճշմարտէր այս օգտակար գիտութեան հովանաւորութեամբը։

Արեմն անմրտութիւն է հաւատալ այսպիսի խաբեբայ գիտութեց և արուեստից, և տգիտութիւն է կարծել թէ աստղերը որ մեր աշխարհքիս պէս մէյմէկ գունտ են, մարդուս գործօքը յաջողութեանը և անյաջողութեանը փոքր ևս ազդեցութիւն ունին կամ կրնան ունենալ։ Աւտի արարչին է միայն ապագայն առաջուցմէ գիտնալ, և ամենայն ազդեցութիւն ՚ի նմանէ է, և ոչ ոք կարող է նախախնամութեան գիրքը բանալ և կարգալ։

* *